

УДК 502 – 630*64

А. М. БОБКО,
кандидат сільськогосподарських наук,
почесний доктор, старший науковий співробітник
ІАЕП НААН України
(Київ)

ЕКОНОМІКА ЛІСІВНИЦТВА І ПРОБЛЕМИ ЙОГО РЕФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ

Висвітлено порівнянні фінансові показники за видатками на лісове господарство та доходами до державного і місцевих бюджетів за останні роки і ХХ ст. Розкрито витоки і зміст терміна "землекористування", похідними від якого є терміни "лісокористування" і "лісокористувачі". Доведено, що реформуванню галузі лісівництва на ринкових засадах має передувати вдосконалення лісового законодавства.

Ключові слова: бюджет, землекористування, категорія, ліс, облік, таксація, управління.

А. М. БОБКО,
Cand. of Agr. Sci.,
Honored Doctor, Senior Sci. Researcher,
IAENM of the NAAS of Ukraine
(Kyiv)

ECONOMY OF THE FORESTRY AND PROBLEMS OF ITS REFORMATION IN UKRAINE

The relative financial indicators of the expenditures on the forestry and the incomes to the state and local budgets for the last years and in the XX century are clarified. The sources and the content of the "land utilization" term, whose derivatives are the "forest utilization" and "forest users" terms, are considered. It is proved that the reformation of the forestry branch must be preceded by the improvement of the forestry legislation.

Keywords: budget, land utilization, category, forest, account, taxation, management.

Сьогодні в Україні розпочався новий етап у реформуванні лісового господарства, що викликало багато дискусій з приводу його напрямів і економічних наслідків. Громадськість ще з радянських часів звикла до нього як до всеохоплюючого і під однотипний шаблон, незважаючи на істотні відмінності лісівництва залежно від природно-кліматичних умов територіального розміщення лісгоспів. Попередні реформи, здійснювані в умовах незалежності, позитивних результатів не дали. Якби дали, то відпала б необхідність у їх новому етапі, але і на цей раз, як відомо, без належних опрацювання і обґрунтування. Адже не можна сприймати оприлюднені в Інтернеті Концепцію реформування* або Стратегію збалансованого розвитку лісового та мисливського господарства України на період до 2020 року** як нормативно-правові акти.

Бобко Андрій Миколайович (Bobko Andrii Mykolaiovych) – e-mail: anbobko58@gmail.com.

* Концепція реформування лісового та мисливського господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file://C:/Users/ПК/Downloads/conception%20(1).pdf.

** Стратегія збалансованого розвитку лісового та мисливського господарства України на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lesovod.org.ua/node/26429>.

Врешті-решт, будь-яке реформування (і на будь-якому рівні!) має розпочинатися з аналізу стану системи та проблемних питань, а потім – визначення шляхів їх вирішення. У згаданих концепції та стратегії нічого з цього не висвітлюється.

Економіка лісівництва

Будь-яка господарська діяльність – це економічна діяльність (у тому числі й лісогосподарське виробництво). За сучасних нормативних положень показники фінансової діяльності суб'єктів господарювання відносять до конфіденційної інформації. Вимушено доводиться спиратися на доступні джерела у межах галузі лісівництва в Україні – зокрема, за видатками на лісове господарство та їх порівнянням з доходами різних періодів (у тому числі тими, що встановлюються законами України про державний бюджет) (табл. 1, рис. 1). У загальному вигляді, нібито, маємо задовільну картину. Законом України “Про Державний бюджет України на 2016 рік” видатки на лісове господарство встановлено в обсягу 131694 тис. грн., а доходи – відповідно, 270500 тис. грн.; фінансовий результат стає додатним, з рентабельністю 105,4% – на відміну від попереднього в умовах незалежності та 1960-х років переважно дотаційного фінансування [1]. Різниця у грошових знаках та їх матеріальному забезпеченні значення не має. Для порівняння важливим є обчислення фінансового результату. Доцільно звернути увагу на схожість змісту на діаграмі за показниками 1950 і 2016 рр.

Таблиця 1

Порівняння доходів з видатками на лісове господарство і фінансових показників лісівництва (тис. грошових одиниць: до 1965 р. – рублі, після 2000 р. – гривні) *

Показники	Р о к и				
	1950	1960	1965	2015	2016 (проект) **
Доходи (включаючи доходи від лісогосподарської діяльності).....	370500	317500	307900	213660,8	270500
Видатки (без капіталовкладень)...	201200	246600	443600	458307,2	131693,8
Фінансовий результат.....	169300	70900	-135700	-244646	138806,2
Рентабельність (%).....	84,1	28,8	-30,6	-53,4	105,4

* Дані за 1950, 1960 і 1965 рр. наведено з [1] (Лесное хозяйство СССР за 50 лет / Государственный комитет лесного хозяйства СССР. – М. : Издательство “Лесная промышленность”, 1967. – С. 238).

** Про Державний бюджет України на 2016 рік : доходи (додаток № 1), видатки (додаток № 3) : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/928-19>.

Правда, очікуваний у 2016 р. фінансовий результат поки що не можна оцінювати, оскільки відповідні показники видатків і доходів встановлено, так би мовити, келійним способом. Такий шлях є хибним.

Рано чи пізно виконавчим органам державної влади належить усвідомити істотну відмінність ідентифікованого господарювання на землі в межах, юридично визначених, від колишнього загальнодержавного, тобто знеособленого. Це потрібно хоча б для того, щоб використання деревини і вироблених з неї лісових матеріалів перестало “живити” тіньові схеми їх продажу. До того ж сам фізіологічний процес **нарощування** деревини є одним з найважливіших факторів коагуляції вуглецю і одним з факторів його зменшення у складі повітря. Давно доведено також: асиміляційний апарат лісонасаджень найбільш продуктивно діє у віці 30–60 років, що свідчить на користь утримання вікового складу лісонасаджень до зниження ними

нарощування деревини, яке має назву "приріст деревини". При цьому доцільно враховувати всю площу земель лісових, незалежно від їх господарського підпорядкування. В управлінні суб'єктів господарювання державного лісівництва перебуває близько 7,4 млн. га, у складі яких налічується 6,8 млн. га облікової категорії "Землі лісові" (ЗЛ) – реальна площа, що є винятково важливою продуктивною силою для розвитку агроекологічного лісівництва в Україні * і водночас **об'єктом плати за землю** (Земельний кодекс (ЗК) України, ст. 206). Якщо взяти до уваги, що, згідно із ДЗК України ** на 1 січня 2015 р., ЗЛ складають 10219,5 тис. га ***, то решта (≈2819,5 тис. га) використовується землекористувачами підприємств інших форм власності та організаційно-правових форм економічної діяльності (табл. 2).

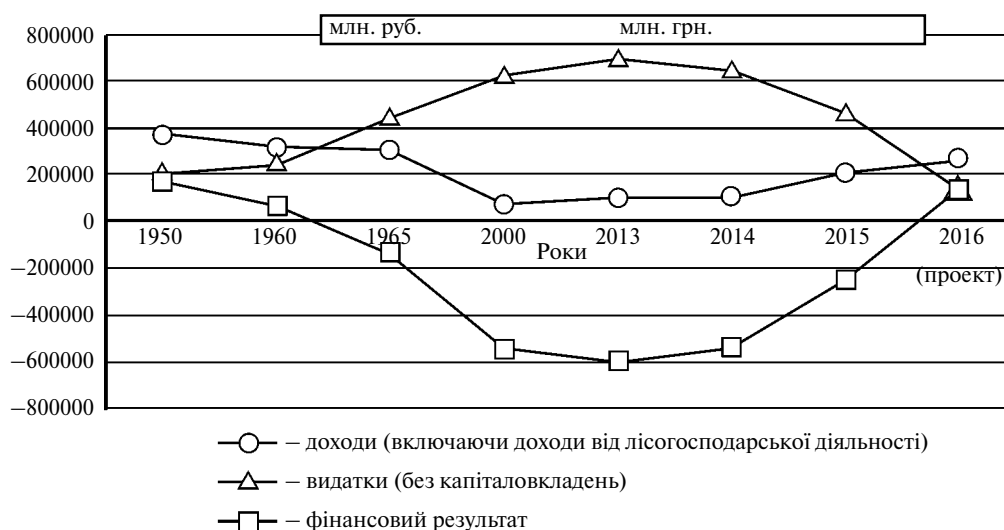

Рис. 1. Динаміка фінансових показників державного лісівництва в Україні поточного періоду порівняно з 1950-ми роками

Таблиця 2

Земельний фонд України

Види основних земельних угідь та економічної діяльності	Станом на 01.01.2015 р.		Станом на 01.01.2014 р.		Динаміка (тис. га)
	всього (тис. га)	% загальної площі України (території)	всього (тис. га)	% загальної площі України (території)	
Сільськогосподарські землі.....	42731,5	70,8	42744,5	70,8	-13
у тому числі:					
сільськогосподарські угіддя.....	41511,7	68,8	41525,8	68,8	-14,1
з них:					
орні землі.....	32531,1	53,9	32525,5	53,9	5,6

* Довідник лісового фонду України за матеріалами державного обліку лісів станом на 01.01.2011 року / Державне агентство лісових ресурсів України. Українське державне проектне лісовпорядне виробниче об'єднання. – Ірпінь, 2012. – 130 с.

** Державний земельний кадастр України. Таблиця – Земельний фонд України.

*** ДЗК України на 1 січня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ibhb.chnu.edu.ua/dpt/kadastr/novini/infografika-zemelnii-fond-ukrayini-stanom-na-1-sichnia-2015-roku-ta-dinamika-iogo-zmi>.

Закінчення таблиці

перелоги.....	239,4	0,4	251,2	0,4	-11,8
багаторічні насадження.....	892,9	1,5	893,5	1,5	-0,6
сіножаті.....	2407,3	4,0	2408,8	4,0	-1,5
пасовища.....	5441	9,0	5446,8	9,0	-5,8
інші сільськогоспо- дарські землі.....	1219,8	2,0	1218,7	2,0	1,1
Ліси та інші лісо- вкриті площі.....	10630,3	17,6	10624,4	17,6	5,9
у тому числі:					
вкриті лісовою рос- линністю.....	9695,2	16,1	9691,0	16,1	4,2
не вкриті лісовою рослинністю.....	217,3	0,4	217,8	0,4	-0,5
інші лісові землі.....	313,5	0,5	310,7	0,5	2,8
чагарники.....	404,3	0,7	404,9	0,7	-0,6

Доцільно звернути увагу і на інше. При підготовці та редагуванні Лісового кодексу України (2003–2006 рр.), а також його затвердженні внесено, зокрема, зміни до ст. 58 ЗК України такого змісту, за яким у пункті “в” термін “лісові угіддя” замінено на термін “ліси” *. Проте за еколого-економічним змістом ці зміни далеко не безболісні, оскільки містять у собі порушення чинної системи землекористування (у тому числі Стандартної статистичної класифікації землекористування ЄЕК ООН (ССКЗ ЄЕК ООН), а також ЗК України). Таку підміну понять спрямовано на виокремлення з аграрного виробництва об’єкта обліку “Землі лісові та інші лісисті” під виглядом “Ліси та інші лісовкриті площі”. Невідповідність цього та інших термінів реальним засадам землекористування та землеустрою ми висвітлювали і пропонували перейменувати у складі *НПА із заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель, зокрема, облікову категорію землекористування “Ліси та інші лісовкриті площі”* [2].

З наведених даних ДЗК України на 1 січня 2015 р. (див. табл. 2) видно, що в цьому документі облікова категорія “Сільськогосподарські землі” мала б називатися “Землі сільськогосподарського призначення” (ЗСП), як встановлено ст. 19 ЗК України. Облікові категорії нижчих рівнів у їх складі (*орні землі, перелоги, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища*) логічно і обгрунтовано визначено як “Сільськогосподарські угіддя”.

Облікова ж категорія “Ліси та інші лісовкриті площі” ні за назвою, ні за порядковим номером у ЗК України не відповідає дійсності. У свою чергу, в їх межах є облікові категорії лісових угідь (лісових екосистем) нижчих рівнів: “вкриті лісовою рослинністю”, “тимчасово не вкриті лісовою рослинністю”, “землі лісові організаційно-технічного призначення” та ін. [3]. І головне – вони визначені за правостановлюючими документами на землекористування під обліковою категорією “Землі лісові”.

* Лісовий кодекс України. Закон, Кодекс від 21.01.1994 р. № 3852-ХІІ в редакції від 01.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.

Шляхи до вдосконалення управління і системи обліку земель, а також до підвищення ефективності їх використання землекористувачами підказує огляд минулого вітчизняного і зарубіжного досвіду.

Минулий досвід

Лісівництво як галузь рослинництва зародилося в Європі та відноситься до кінця XVI ст. Його головний зміст полягав у тому, щоб упорядкувати рубку дерев у межах визначених ділянок, з неодмінним забезпеченням їх відновлення, насамперед, лісовими породами, деревина яких мала ринковий попит. Той досвід поступово поширювався і на початку XVIII ст. дійшов, врешті-решт, до України. На той час у Росії набуває поширення так зване "Генеральне межування та встановлення юридичних меж суб'єктів адміністративно-територіального поділу", і первинним стає не користування лісом, а право користування земельними угіддями. Відповідні суб'єкти господарювання здобували статус землевласника (землекористувача) і право ведення певного виду економічної діяльності.

На основі даних таксації лісу і матеріалів лісовпорядкування по всіх суб'єктах господарювання державного лісівництва практично було досягнуто один з головних принципів наукового лісівництва — постійності та невичерпності лісокористування. На початку XX ст. в Україні термін "ліс" набуває формально і в публічному дискурсі чітко не визначеного змісту: чи то земельна ділянка, вкрита лісовою рослинністю, чи лісові матеріали певного економічного призначення.

У практиці лісівництва в Україні, на відміну від кінця XIX і початку XX ст., відмовилися від обліку площі земельних угідь, які використовувалися для лісівництва. Здійснено перехід на плату за використання лісових ресурсів (точніше — деревини), які підлягали продажу суб'єктам лісопромислового виробництва у стані росту, хоча у правилах * було записано: "Деревина на корені відпускається лісозаготівельникам за плату за встановленими таксами ***".

Станом на 1 січня 1988 р., у державній власності було 7175 тис. га земель лісового фонду ***. За ДЗК України на 1 січня 2015 р. (ф № 2 — зем), у державній власності перебуває 8688,6 тис. га, тобто на 1513,6 тис. га (або на 17,4%) більше порівняно з 1988 р. Реформування землекористування "з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання" ****, яке передбачалося земельною реформою, у галузі лісівництва поширення не набуло.

Найновіший досвід здійснення і реформування лісівництва в Україні

"Найновіший", бо він впроваджується в Україні з 1991 р. Його вік — чверть століття! Це збіглося з початком земельної реформи, а також з проголошенням незалежності та появою можливості формувати власну національну політику. Важко не погодитися із змістом такої оцінки поточного реформування державного лісівництва: "Початок XXI століття увійшов в історію державного управління ліса-

* Правила отпуска древесины на корню в лесах СССР. Утверждены постановлением Совета Министров СССР от 30 октября 1981 г. № 1045 (СП СССР, 1981, № 3, ст. 184) / Сборник нормативных материалов по лесному хозяйству. — М.: "Лесная промышленность", 1984. — 137 с.

** "Такса" — від німецького "Taxe" — "розцінка".

*** Краткий справочник по лесному фонду Украинской ССР на 1 января 1988 г. / Министерство лесного хозяйства УССР. ДСП. — К., 1989. — 119 с.

**** Про земельну реформу: Постанова Верховної Ради Української РСР від 18 грудня 1990 р. № 563-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/563-12>.

ми України як період найглибшого занепаду і розрухи” [4]. Але не з предметом справи, оскільки поняття “державне управління лісами” – винахід практики колишнього Союзу РСР – не тільки не є співзвучним з ідеологією ринкової економіки, але й суперечить принципам ідентифікованої відповідальності землекористувачів за результати господарювання. До того ж в європейському законодавстві терміна “державне управління лісами” немає і ніколи не було. У російському законодавстві є термін “державне управління лісовим господарством”, функції якого виконуються міністерствами сільського господарства, а не відокремленими від них інституціями. Так, в українському лісівництві “період найглибшого занепаду і розрухи” дійсно є, але розпочався він не з цього року, а з “реформування” 1960-х років і вміло продовжує нормуватися НПА законодавства з часів незалежності. І серед численних факторів зупинимося лише на найважливішому.

Одразу ж слід застерегти: всі недолугості у лісовій справі, м’яко кажучи, зробили не керівники Держлісагентства України “*впродовж останнього десятиріччя.., котрі не мали освіти профільного лісового або суміжного профілю*”. Адже “підвалини” безгосподарності було усвідомлено закладено саме керівниками з профільною освітою, до того ж з великим життєвим і виробничим досвідом роботи на найвищих посадах у галузі лісівництва, але, на жаль, всупереч морально-етичним нормам соціальних відносин у суспільстві... Протягом останніх 25 років відбулася повна дискредитація напрацьованих наукою лісівничих норм і правил, а найважливіше – з питань користування головною продукцією лісгосподарського виробництва – деревиною на корені. Досі лісозаготівлі та здійснення деревообробки за формами обліку Держстату України (форма 3 ЛГ річна) належать до лісгосподарського виробництва. При цьому їх продукція є абсолютно домінуючою у складі звітної форми “Лісгосподарська діяльність”.

Згідно із ЗК України, “...об’єктом плати за землю є земельна ділянка”* (ст. 206). Така норма відповідає європейському земельному законодавству. Але в тій самій ст. 206 ЗК України другим пунктом значиться: “Плата за землю справляється відповідно до закону”. Проте у ст. 256 Податкового кодексу України ця плата являє собою лісові такси, з чого виходить, що об’єктом плати знову стає не земля або земельна ділянка, а ліс, точніше – деревина.

У сусідній Польщі, де умови лісівництва у багатьох областях (воєводствах) є схожими з українськими, Лісовим законом передбачається плата **за землю** із застосуванням умовних коефіцієнтів для врівноважування економічних показників з урахуванням продуктивності облікової категорії землекористування “Землі лісові”. Головне полягає в тому, що це є **реальною платою за землю** і звільняє спеціалістів лісових господарств від надмірного ускладнення застосування таксації лісу у стані росту та його реалізації, не кажучи про обчислення і обґрунтування так званої “розрахункової лісосіки” тощо.

З огляду на всі труднощі у використанні напрацьованих робочих правил таксації лісу в стані росту і реалізації (продажу) лісосічного фонду суб’єктам лісопромислового виробництва, а також на недоречність норми Лісового кодексу України, за якою так звані “постійні лісокористувачі” (насправді ж вони – “постійні землекористувачі”) мають “*виключне право на заготівлю деревини*” (правильно – лісових матеріалів, оскільки деревину вирощують лісгоспи) і “*право власності на заготов-*

* Земельний кодекс України. Із змінами. В редакції від 01.07.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.

лену ними продукцію та доходи від її реалізації" * (ст. 19), виключено будь-яку можливість застосування "прозорих" і соціально справедливих механізмів реформування лісівництва як галузі рослинництва.

Фінансові джерела галузі агроекологічного лісівництва

Взагалі фінансові можливості лісівництва можна більш-менш об'єктивно обчислити за розміром надходжень до державного і місцевих бюджетів, наприклад, за 2012–2015 рр. за відомостями Державної фіскальної служби України (табл. 3). При цьому в нашому випадку об'єктом, умовно кажучи, оподаткування є площа земель лісових державного лісівництва – 6840,4 тис. га.

Таблиця 3

Обсяги надходжень до державного і місцевих бюджетів по Україні зборів за спеціальне використання лісових ресурсів (СВЛР) і користування земельними ділянками лісового фонду (КЗДЛФ) *

Роки	Середньорічні надходження зборів (грн./га ЗЛ)			
	всього	до державного бюджету	у тому числі:	
			до місцевих бюджетів	з них – ресурси місцевого значення (РМЗ)
2012	46,31	15,07	31,23	16,16
2013	51,85	16,54	35,31	18,77
2014	91,21	30,19	61,01	30,82
2015	84,54	40,19	44,34	4,15
2016 (проект)	83,25	39,54	43,71	4,16

* Обчислено автором на підставі загальних надходжень зборів по Україні за вказані роки Державної фіскальної служби України, віднесених на 1 га земель лісових.

При цьому показник РМЗ обчислено з урахуванням того, що обсяг надходжень за СВЛР (зрозумілою мовою – за вилучення деревини з лісових екосистем шляхом рубок головного користування для виробництва лісових матеріалів) приблизно порівну ділиться між державним і місцевими бюджетами. Але з урахуванням надходжень до місцевих бюджетів коштів за використання недеревних ресурсів в останні роки вони істотно підвищуються. За таких умов середньорічні надходження за РМЗ отримуємо за формулою:

$$V_{\text{РМЗ}} = V_{\text{мб}} - V_{\text{дб}},$$

де $V_{\text{РМЗ}}$ – середньорічні надходження до зведеного бюджету зборів за КЗДЛФ (грн./га ЗЛ); $V_{\text{мб}}$ – середньорічні надходження до місцевого бюджету зборів за СВЛР і КЗДЛФ (грн./га ЗЛ); $V_{\text{дб}}$ – середньорічні надходження до місцевого бюджету зборів за СВЛР (грн./га ЗЛ).

Оскільки економічні механізми землекористування у галузі українського лісівництва належно не опрацьовано, то вимушено доводиться обмежуватись аналітичними даними, використовуючи в тому числі дані обліку Державною фіскальною службою України обсягів надходжень до державного і місцевих бюджетів (рис. 2).

Це важливо хоча б тому, що при реформуванні управління в галузі лісівництва і переведенні лісгосподарського виробництва на ринкові засади з ідентифікова-

* Лісовий кодекс України. Закон, Кодекс від 21.01.1994 р. № 3852-ХІІ в редакції від 01.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.

ною відповідальністю землекористувачів за результати господарювання на умовах охорони ними та захисту земель і лісових екосистем необхідно забезпечити стабільність соціальних відносин. Однією з них є безумовне збереження обсягів надходжень до державного і місцевих бюджетів за питомими показниками на рівні, досягнутому у 2015 р.

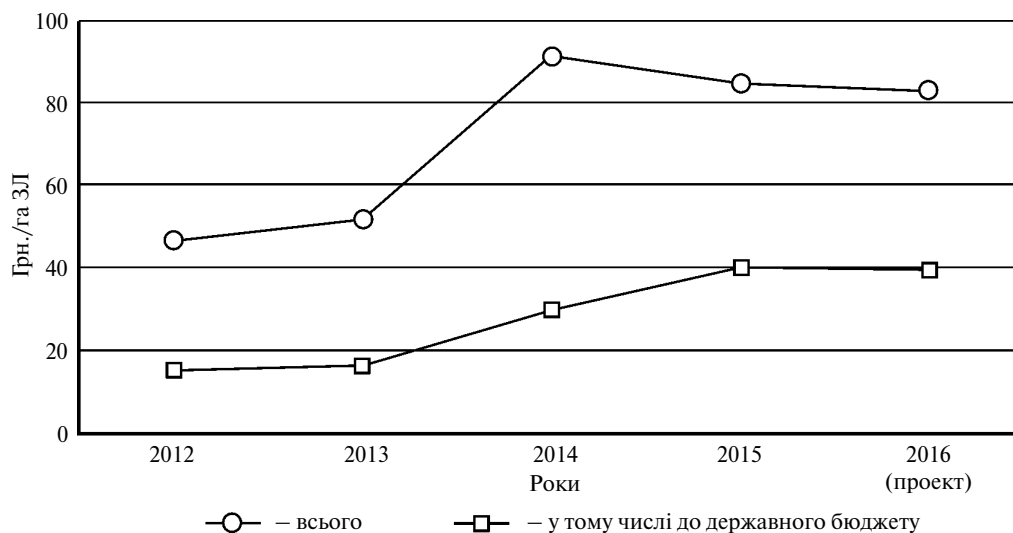

Рис. 2. Динаміка обсягів зборів за СВЛР і користування ЗЛГП державного лісівництва за 2012–2016 рр.

Отже, сьогодні проблеми реформування в галузі лісівництва зводяться до такого.

1. Якомога скоріше опрацювати і затвердити замість чинного Лісового кодексу України Закон про ліси, який би визначав порядок землекористування у межах облікової категорії “Землі лісогосподарського призначення”, встановлений ЗК України, і паралельно враховував показник “Площа земель лісових”.

2. Удосконалити облік земельних угідь, які використовуються в галузі лісівництва, за обліковими категоріями в узгодженні із ССКЗ ЄЕК ООН, а також у складі Інструкції з кількісного обліку земель (у тому числі з питань формування землекористувачів за цільовим призначенням).

3. Розпочати практику реформування у лісівництві знизу, тобто від суб’єктів-землекористувачів, оскільки створені за останні півстоліття держлісгоспи за технічним і технологічним забезпеченням є зовсім різними, що і викликає необхідність у кожному випадку враховувати індивідуальні обставини та інтереси суміжних виробництв інших видів економічної діяльності.

4. Спрямувати організаційно-економічні та фінансові заходи на досягнення позитивного ефекту від реформування, на підтримання належної соціальної згоди в колективах підприємств і суб’єктів адміністративно-територіального поділу, з їх вимірами за еколого-економічними показниками і джерелами фінансування.

5. Відмовитись у звітній і статистичній інформації від маловизначеного поняття “Використання лісових ресурсів”, від терміна “Рубка лісу”, коли йдеться про використання земельних ресурсів, про вилучення деревини з лісових екосистем, а також перейти до всім зрозумілого і належно вимірюваного об’єкта “Ресурси деревини” як ГОЛОВНОЇ ПРОДУКЦІЇ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАЧІВ у галузі лісівництва.

Список використаної літератури

1. Бобко А.М. Економіка лісівництва починається з використання земельних угідь за призначенням // Економіка України. — 2014. — № 5. — С. 80–92.
2. Фурдичко О., Бобко А. Землі України і проблеми обліку використання лісових земель і лісових екосистем // Землевпорядний вісник. — 2012. — № 7. — С. 23–28.
3. Фурдичко О.І., Бобко А.М. Землі лісові як об'єкт праці та екологічних спостережень у лісівництві // Вісник аграрної науки. — 2013. — № 7. — С. 60–64.
4. Чечелюк П. Временная власть может спешно отдать украинский лес на разграбление // Зеркало недели. — 2016. — 30 января. — С. 9.

References

1. Bobko A.M. *Ekonomika lisivnytstva pochynaet'sya z vykorystannya zemel'nykh ugid' za pryznachennyam* [The economy of forestry starts from the use of lands areas by their purpose]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 5, pp. 80–92 [in Ukrainian].
2. Furdychko O., Bobko A. *Zemli Ukrainy i problemy obliku vykorystannya lisovykh zemel' i lisovykh ekosystem* [Ukraine's lands and the problems of account for the use of forest lands and forest ecosystems]. *Zemlevpor. Visn. – Land Utiliz. Bull.*, 2012, No. 7, pp. 23–28 [in Ukrainian].
3. Furdychko O.I., Bobko A.M. *Zemli lisovi yak ob'ekt pratsi ta ekologichnykh sposterezhen' u lisivnytstvi* [Forest lands as an object of labor and ecological observations in the forestry]. *Visn. Agr. Nauky – Bull. of Agr. Sci.*, 2013, No. 7, pp. 60–64 [in Ukrainian].
4. Chechelyuk P. *Vremennaya vlast' mozhhet speshno otdat' ukrainskii les na razgrablenie* [Temporary power can hastily give the Ukrainian forest for the plunder]. *Zerkalo Nedeli – Week's Mirror*, January 30, 2016, p. 9 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 8 лютого 2016 р.
